

Роман Мелешко

БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ЛЬВОВА ПЕРІОДУ ОКУПАЦІЇ

Зі здобуттям незалежності України з усе більшою гостротою визріває потреба простежити ті тенденції розвитку українського мистецтва, висвітлити діяльність тих освітніх, культурних інституцій та творчих колективів, заповнити «білі плями» в життєтворчості тих діячів, чий внесок в культуру або замовчувався впродовж тривалого періоду, або ж не мав шансу на повноцінне розкриття з позиції сучасного музикознавства. Особливо актуальними є розвідки, які стосуються періоду німецької окупації Львова (1941–1944 рр.). В останні десятиліття доступними для науковців стали чимало архівних документів минулого, що дозволяє розширити уявлення про справжній стан концертного життя Львова зазначеного періоду, в якому не останню роль відіграло бандурне виконавство. Недостатня вивченість та відсутність об'єктивної оцінки ролі бандурного виконавства в контексті культурного побуту Львова 1941–1944 рр. зумовлює *актуальність* статті.

Основною джерельною базою для цієї статті стали публікації на шпальтах газети «Львівські вісті» – офіційно дозволеної окупаційною владою періодичного видання, що існувало впродовж 1941–1944 рр., а також газети «Наші дні» (видавалась з 1942 до 1944 р. з періодичністю раз на місяць). Газетні публікації дозволяють простежити діяльність Зіновія Штокалка, Юрія Сінгалевича, Володимира Юркевича, Степана Ганушевського, Семена Ластовича, Григорія Бажула, Романа Масляника, Григорія Назаренка, тріо Ю. Сінгалевича (склад: Ю. Сінгалевич, З. Штокалко, Ф. Якимець) та квартету під його керівництвом (склад: С. Ластович, З. Штокалко, В. Юркевич, Гр. Смирний), музичної студії (фактично музичної школи) при Інституті Народної Творчості та Капели бандуристів ім. Т. Шевченка під управлінням Григорія Китастого. В наукових публікаціях висвітлено достатньо докладно діяльність чи не кожного з них зокрема, але спробу відтворити загальну картину їхньої діяльності під час німецької окупації на основі публікацій на сторінках преси, здійснено вперше.

Метою цієї статті є якнайповніше відтворити концертне життя львівських бандуристів періоду німецької окупації Львова (1941–1944 рр.) на основі публікацій в періодичних виданнях зазначеного періоду.

Перша половина ХХ ст. позначена пожвавленням практично в усіх сферах українського культурного життя. Як це не парадоксально, роки німецької окупації стали останнім періодом, коли мистецтво Східної Галичини, всупереч обмеженням окупаційної влади та викликам воєнного часу, мало можливість розвиватися за власним сценарієм. «Нове дихання», яке

спостерігається в бандурному виконавстві 1941–1944 рр., стало закономірним результатом руху за професіоналізацію мистецтва, який з кінця ХІХ ст. проводили передові діячі галицької культури. Його суттєво підсилили інструменталісти з Великої України, для яких переїзд до Галичини був вимушеною еміграцією.

Міцні традиції бандурного виконавства у Львові сформувалися ще до початку війни. Перед окупацією на концертну арену вийшли ансамблі бандуристів Львівської Духовної семінарії, Будинку вчителя та Політехнічного Інституту у Львові. Саме вихідці з цих колективів розгорнули активну діяльність в 1941–1944 рр. Вже тоді сформувалися дві лінії: перша акумулювала надбання харківського бандурного цеху. Ці традиції приніс особисто Гнат Хоткевич, якому в 1909 р. у Львові, під час вимушеної еміграції на Західну Україну, вдалося видати першу частину «Підручника гри на бандурі». Посібник перевидали в 2004 р. в Торонто під редакцією Віктора Мішалова. В майбутньому провідні львівські бандуристи вчилися у учнів Хоткевича (напр., – Юрій Сінгалеви́ч, а Зіновій Штокалко опанував харківський метод автодидактично за підручником Хоткевича). Інша тенденція – формування особливого авторського стилю на основі здобутків харківської та київської бандурних шкіл (наприклад, в 40 рр. ХХ ст. З. Штокалко написав декілька атональних композицій для харківської бандури: низку художніх етюдів, серед яких Атональний етюд № 1 на тему гаївкової мелодії «Качур», Атональний етюд № 2, «Турецький танець» («Орієнтальний етюд»), етюди-фантазії («Сон 1», «Сон 2»).

Центром культурного життя дистрикту Галичина в часи німецької окупації став Інститут Народної Творчості (керівник – о. С. Сапрун, надалі ІНТ), що був структурним підрозділом Відділу Культурної Праці при Українському Краєвому Комітеті. Краєве Концертне Бюро (ККБ), як підрозділ ІНТ, розпочало свою роботу влітку 1941 р., хоч офіційний дозвіл на діяльність одержало аж у січні 1942 р. ККБ займалось організацією концертного життя: філармонійні проекти, творчі звіти різних товариств та навчальних закладів, регулярні щоденні концерти на хвилях радіо (з 1942 р.), концерти на сцені осередку Спілки Українських Наукових Працівників Літературно-Мистецького Клубу (вул. 29 червня, 10 – суч. вул. Січових Стрільців) та Інституту Народної Творчості (в залі на вул. Францисканській, 7 – суч. Короленка). Саме в цих концертних програмах можна було почути гру Юрія Сінгалеви́ча, Зіновія Штокалка, Володимира Юркевича, Степана Ганушевського, Семена Ластовича, Григорія Бажула, Романа Масляника, Григорія Назаренка, Капели бандуристів ім. Т. Шевченка під управлінням Григорія Китастого та інших.

Найактивнішими учасниками концертного життя були Юрій Сінгалевич та Зіновій Штокалко-Бережан. Юрій Сінгалевич (1911–1947) – провідний педагог, засновник власної кобзарської школи та одного з найуспішніших бандурних ансамблів часів німецької окупації, конструктор бандур, художник. На початку 40-х років ХХ ст. Сінгалевич разом з Олегом Гасюком розпочав формування першої в Україні дитячої капели бандуристів при Будинку Народної Творчості. В той же час для забезпечення кобзарської школи та капели, а також на приватні замовлення, спільно з майстром Михайлом Гнатівським виготовив цілу серію бандур власної конструкції (з двома головками). Юрій Сінгалевич був виконавцем-віртуозом і часто виступав в радіопередачах з хором Євгена Козака, виконуючи українські народні пісні та інше. Скласти власну об'єктивну оцінку художньої вартості та технічного рівня репертуару Ю. Сінгалевича дуже складно. Реконструювати репертуар артиста майже неможливо, бо рецензії на радіо-концерти практично не писалися. Відомо, що бандурист дуже часто виступав в ансамблі зі своїми учнями Семеном Ластовичем, Зіновієм Штокалком, Володимиром Юркевичем, Грицьком Смирним. Цей квартет виник з його ініціативи на початку 40-х рр. ХХ ст. Деякий час у ньому грали Степан Малюца, Василь Масляник, С. Ганушевський. У їх репертуарі були твори: Г. Китастого («Гомін степів», «Різдвяні мотиви», «В'язанка» для бандури соло), Д. Піки, А. Бобиря, К. Матусевича, О. Чуприни, В. Юркевича, С. Ганушевського [1].

Ще одним продовжувачем традицій Гната Хоткевича став його учень Зіновій Штокалко-Бережан (1920–1968 рр.). Львівський період життя З. Штокалка (1939–1944 рр.) є визначальним щодо формування його світоглядних переконань, його утвердження як бандуриста. Відгуки про Штокалка з'явилися у пресі ще перед Другою Світовою війною. Його гру оцінювали як неперевершену, що підтверджують численні нагороди, схвальні рецензії. Так, в польській газеті «Czerwony Sztandar» від 9 травня 1941 р. знаходимо інформацію про участь Штокалка в Олімпіаді Народної Творчості вищих навчальних закладів Львова. Підтримував організацію олімпіади кабінет музики при ІНТ у Львові. Виконавська спадщина Зіновія Штокалка – збірка п'єс для бандури «Кобза» (1977 р.). Її видання здійснив Канадський Інститут Українських студій університету штату Альберта. В збірнику опубліковано різноманітні за змістом п'єси, пісні, думи, балади, які вражають винятковою віртуозністю. Зараз ці твори активно залучаються до виконавського репертуару [3].

Простежити концертне життя українських бандуристів у Львові можна завдяки повідомленням різного жанру на шпальтах газети «Львівські вісті». Звичайно, що відгуки та розгорнуті статті писалися тільки

про важливі події, але анонси також є вартими уваги комунікатами, адже інформують про інтенсивність та регулярність концертного життя бандуристів Галичини. Найбільш частими були виступи на Львівському радіо. У порівнянні з 1942–1943 рр., в 1941 р. відбулось мало концертів на хвилях радіо, адже новому музичному редактору Роману Савицькому потрібно було пристосувати роботу редакції до нового графіку. Якщо раніше впродовж одного дня транслювали п'ять-шість музичних передач, то з 1942 р. – тільки одну. За музичними передачами закріпився стабільний час: 10:30–11:00. Після ретельного цензурного контролю до ефіру допускалися тільки ті українські народні пісні, обробки для різних виконавських складів, чи твори та уривки з них українських композиторів, що не мали виразного патріотичного змісту. Найчастіше участь в таких радіо-ефірах брав З. Штокалко. Окрім виконання сольних програм на радіо, бандурист виступав як акомпаніатор і співпрацював з жіночим чи мішаним хорами під керівництвом Євгена Козака. Також він виступав у дуєті зі своїм вчителем Ю. Сінгалевичем. Частими гостями Львівського радіо було тріо Ю. Сінгалевича (склад: Ю. Сінгалевич, З. Штокалко, Ф. Якимець) та Володимир Юркевич. Львівські бандуристи також регулярно виступали на сцені ІНТ, долучалися до імпрез, які організовувало Краєве Концертне Бюро, здійснювали гастрольні подорожі до інших міст Дистрикту «Галичина».

У 1943–1944 рр. вся увага преси була прикута до виступів Капели бандуристів під керівництвом Григорія Китастого. Цей колектив, що складався із вцілілих після жорстоких репресій радянської влади виконавців Київської та Полтавської капел, після тривалого їх перебування в таборі для остарбайтерів в Німеччині, приїхав до Галичини на тривалі гастролі, оскільки дозволу на концертну діяльність в великих містах окупованої України з боку німецької влади не одержав. Деталі перебування Капели в Німеччині описує Іван Майстренко: «... Київська капеля бандуристів ім. Т. Шевченка обслужила до 300 000 українських робітників у Німеччині і сотні таборів, давши понад 300 концертів. А пробули бандуристи у Німеччині чотирнадцять місяців. Перші чотири місяці самим бандуристам довелося працювати коло верстату. <...> Але бандуристи і коло верстату працювали добре усі від 60-річних стариків до 14-річного тоді ще Петруся. <...>» [6, с. 3].

Саме під час німецької окупації Капелі присвоїли ім'я Т. Шевченка. Декілька концертів Капели відбулося у Львові, але більшість – у різних містечках Галичини. Один із перших виступів – концерт для митрополита Андрея Шептицького, великого шанувальника мистецтва і мецената: «<...> В тихий місячний вечір, у неділю, 7-го листопада перед бандуристами відчинилися двері митрополичого дому. <...> Митрополит живо зацікавився сьогоднішнь-

ою бандурою, оглянув оба її варіанти – київську й полтавську бандуру і з великою увагою, разом зі своїм найближчим оточенням, прослухав декілька пісень у виконанні бандуристів. Зокрема виконані були: „Думи мої”, „Ой, на горі там жінці жнуть”, кобзарська дума „Невольницький плач”, історична пісня „Про Морозенка” та інші» [4, с. 3]. Як свідчення цієї події збереглася копія пам’ятного запису митрополита у книзі подяк та побажань капели.

Пожвавилась концертна діяльність Капели бандуристів ім. Т. Шевченка в листопаді 1943 р. За короткий період тільки у Львові відбулися концерти на сценах ІНТ, ЛОТу, ЛМК, кінотеатру «Одеон» (Велика Зала ВМІ ім. М. Лисенка – в часі окупації Державної Музичної Школи з українською мовою навчання, пл. М. Шашкевича, 5). На один із виступів для широкої публіки, що відбувся 29 листопада 1943 р. в ЛОТі, рецензію написав Й. Хомінський: «<...> Хоч бандура, як народний інструмент в Галичині загально відома, та навіть перед війною можна було почути її у грі окремих бандуристів, всетаки збірна гра на бандурах, у якій би брало участь кільканадцять виконавців, є у нас новиною. Вже сам рід виконавчих засобів згори вплинув на вибір програми, що обмежувалася майже до самої народної музики, що більше до такого її виду, який відповідає технічним засобам інструменту. <...> Капеля Гр. Китастого, використовуючи питомі для бандури виконавські засоби, виказує високий мистецький рівень. Ритмічне вирівнювання виконавців, інтонація та динаміка бездоганна. Окреме признание належить п. Китастому за дуже добру інтерпретацію деяких строфічних пісень. У рамках цієї найпростішої вокальної форми він зумів створити дуже інтересні колористичні образи <...>» [9, с. 3]. Виступи Капели, організовані ККБ, мали широкий резонанс і користувалися великою популярністю, адже в очах сучасників Капела ім. Т. Шевченка сприймалася як явище надзвичайне, нечуване до цього, художньо досконале, бо бандуристи були послідовниками і носіями автентичної традиції виконавства. Вона була еталоном того, якою має бути капела бандуристів для тих колективів, які були у Львові. Практично кожен їх виступ знайшов відгук у пресі. Так, за період з березня 1943 р. маємо дев’ять рецензій на виступи Капели ім. Т. Шевченка. Останнє повідомлення про діяльність Капели з’являється в червні 1944 р. Стаття має інформативний характер і дає відомості про географію виступів Капели бандуристів ім. Т. Шевченка, що відбулися у Дрогобичі, Самборі, Старому Самборі, Тереховлі, Копичинцях, Острові, Микулинцях, Чорткові, Бориславі, Східниці, Трускавці [5, с. 3].

Щодо репертуару, то його цілком реально реконструювати з дописів на шпальтах газети «Львівські вісті»: «Зелена та ліщинонька» в обробці М. Леонтовича; «Котилася ясна зоря з неба», «Дощик» в обробці М. Лисенка, «Думи мої»; «Чуєш, брате мій» в обробці О. Кошиця; «Про

сусідку» Я. Яциневича; «І шумить, і гуде», «Та впадав ся журавель», «І хліб пекти», «Кину кужіль на полицю», «Ой ходила дівчина бережком», «Закувала та сива зозуля», «Ой там в полі нивка», «Ой там чумаки сірі воли пасе», «Ой з-за гори та буйний вітер віє», «Реве та стогне», «Та наступила та чорная хмара», «Пісня про Швачку», «Пісня про Бондарівну». Відомо, що для кожного виступу ансамблю розучував кілька нових композицій. Особливою популярністю користувалися думи: «Невольницький плач», «Про вдову і трьох синів», «Про Федора Безрідного».

Однак активним концертним життям зрілих виконавців, що продовжували традиції харківського виконавства, та творчих колективів (тріо бандуристів Ю. Сінгалевича, Капели ім. Т. Шевченка), розвиток та пропагування бандурного мистецтва зокрема, та виконавства на народних інструментах в цілому не обмежилися. Ще кілька колективів було організовано в 1941–1944 рр. за ініціативою Інституту Народної Творчості (напр. народний оркестр Гуцульського балету, Капела бандуристів під орудою Ю. Сінгалевича). Для цього потрібно було підготувати кваліфіковані виконавські сили. Це завдання взяла на себе Музична студія (фактично музична школа) при ІНТ, в якій були класи бандури, гітари, мандоліни, домри. З газети «Наші дні» за серпень 1943, яка виходила один раз в місяць впродовж всього періоду німецької окупації, дізнаємося про те, що клас гітари та бандури в школі-студії ІНТ вів учень Костя Місевича Степан Малюца-Пальчинецький (1915 р., Пальчинці – 1991 р., Клівленд), автор популярного повстанського маршу «Гей степами». Зі статті «На сторожі народних скарбів» стає відомим факт проведення влітку 1943 року Краєвого Конкурсу Самодіяльних Солістів. Більшість учасників – виконавці на народних інструментах. Серед переможців конкурсу: цимбаліст Василь Габрид, сопілкар Юрій Грабовецький, Капела мандоліністів під керівництвом Дмитра Якуб'яка. Окрему нагороду одержала в'язанка народних пісень, обробку яких для Капели мандоліністів уклав композитор Василь Якуб'як [8, с. 11]. Цікаво, що більшість переможців цього конкурсу пізніше стали учасниками Великого Радієвого концерту побажань на користь добровольців СС дивізії Галичина. Доброчинна акція тривала впродовж місяця. За цей час учасники здобували прихильність слухачів у програмі побажань Львівського радіо. На фінальний концерт у залі Львівського оперного театру одержали запрошення: Володимир Габрид, Капела мандоліністів з Печеніжина під керівництвом Дмитра Якуб'яка, Квартет бандуристів Інституту Народної Творчості (у складі: Сінгалевич, Штокалко, Малюца, Осташевський) [2].

Ще одна важлива подія у бандурному житті Львівщини – це з'їзд бандуристів, який відбувся 12 березня 1943 році у Львові, де під керівництвом Юрія Сінгалевича виступив ансамбль бандуристів у складі: Ярослава Бабуняка, Степана Ганушевсько, В. Терещука, Степана Малюци, Володимира Юркевича, Гриця Смирного, Володимира Масляника, І. Кухаришина, Семена Ластовича та А. Карп'юка.

Таким чином, дописи на сторінках преси допомогли нам відстежити та реконструювати майже в повному обсязі стан бандурного виконавства Львова в один із найсуперечливіших періодів життя міста – років німецької окупації (1941–1944 рр.). Бандурне мистецтво представлено автентичними, аматорськими та професійними традиціями, воно фігурує у сольних, ансамблевих та капельних складах переважно на бандурах харківського типу, фігурує в акомпанементі і в складах мішаних народно-інструментальних колективів, у сценічній концертній практиці та радіотрансляціях. Саме до цього періоду належить зародження фахового викладання бандури в спеціалізованих навчальних закладах, чим готується підґрунтя до відкриття класів цього інструменту в повоєнний період у Львівському державному музичному училищі, а згодом – у Львівській державній консерваторії ім. М. В. Лисенка.

1. Береза Р. Юрій Сінгалевич як виразник бандурної школи Галичини першої половини ХХ-го століття//Кобзарство ХХ–початку ХХІ ст. в іменах: його творці та хранителі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Кол., 2016. С. 57–61.
2. Великий Радієвий Концерт побажань в користь добровольців СС Дивізії Галичина//Наші дні. 1943. № 9, Вересень. С. 11.
3. Євгенєва М. Штрихи до творчого портрету бандуриста Зіновія Штокалка//Кобзарство ХХ–початку ХХІ ст. в іменах: його творці та хранителі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Коло, 2016. С. 141–157.
4. Київські бандуристи у митрополита Андрея//Львівські вісті. 1943. № 57. 9 листопада.
5. Л. З піснею і бандурою в маси//Львівські вісті. 1944. № 137. 16 червня.
6. Майстренко І. Київські Бандуристи у Львові//Львівські вісті. 1943. № 252. 5 листопада.
7. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи. Детройт: Друкарня Петра Майсюри, 1976. 466 с.
8. Струтинська А. На сторожі народних скарбів//Наші дні. 1943. № 8. Серпень. С. 8–9.
9. Хомінський Й. Концерт Бандуристів//Львівські вісті. 1943. № 279. 4 грудня.

Мелешко Роман. Бандурное искусство Львова периода немецкой оккупации. Недостаточная изученность бандурного исполнительства Львова 1941–1944 гг. побудила провести его осмотр на основе публикаций локальной прессы. Сообщения на страницах ежедневной газеты «Львовские вести», а также газеты «Наше дни» (издавалась с периодичностью раз в месяц) позволяют проследить деятельность З. Штокалка, Ю. Сингалевича, В. Юркевича, С. Ганушевского, С. Ластовича,

Г. Бажула, Р. Масляника, Г. Назаренка, трио и квартета Ю. Сингалевича, музыкальной студии при Институте Народного Творчества и капеллы бандуристов им. Т. Шевченко под управлением Григория Китастого в контексте культурной жизни Львова и Галичины.

Ключевые слова: Ю. Сингалевич, З. Штокалко, Киевская капелла бандуристов им. Т. Шевченко, Институт Народного Творчества, съезд бандуристов 1943 г., «Львовские вести».

Мелешко Роман. Бандурне мистецтво Львова періоду німецької окупації. Недостатня вивченість бандурного виконавства Львова 1941–1944 рр. спонукала здійснити його огляд на основі публікацій локальної преси. Дописи на шпальтах щоденної газети «Львівські вісті», а також газети «Наші дні» (видавалась з періодичністю раз в місяць) дозволяють простежити діяльність З. Штокалка, Ю. Сингалевича, В. Юркевича, С. Ганушевського, С. Ластовича, Г. Бажула, Р. Масляника, Г. Назаренка, трио та квартету Ю. Сингалевича, музичної студії при Інституті Народної Творчості та Капели бандуристів ім. Т. Шевченка під управлінням Григорія Китастого у контексті культурного життя Львова та Галичини.

Ключові слова: Ю. Сингалевич, З. Штокалко, Київська капела бандуристів ім. Т. Шевченка, Інститут Народної Творчості, з'їзд бандуристів 1943 р., «Львівські вісті».

Meleshko Roman. Art of bandura in Lviv during occupation. Lack of knowledge of playing bandura in Lviv 1941–1944. urged to make its review based on local press publications. Posts on the pages of the daily newspaper «Lviv news» and the newspaper «Our days» (seemed intervals once a month) can trace activity of Z. Shtokalko, Y. Sinhalevych, V. Yurkevych, S. Hanushevsky, S. Lastovych, G. Bazhul, R. Maslyanyk, H. Nazarenko, trio and quartet of Y. Sinhalevych, music studio at the Institute of Folk Art and Bandura Capella named after T. Shevchenko conducting Gregory Kytasty running in the context of the cultural life of the Lviv and Galicia.

Key words: Y. Sinhalevych, Z. Shtokalko, Kiev Bandura Capella named after T. Shevchenko, Institute of Folk Art, Bandura Congress in 1943, «Lviv news».

Валентина Андрєєва

ПОЛТАВСЬКИЙ ТЕАТР У ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1945 рр. (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)

Звернення до першоджерел в роботі дослідника є надзвичайно важливим і завжди актуальним. У зв'язку з історичними та політичними подіями ХХ ст. відношення до першоджерел було досить драматичним. Архів-